

JÁSZBERÉNYI JÓZSEF

„Az Ember áll százmillio Én-ből”
(Egy fontolva haladó szabadkőműves polihisztor,
filozófus: Aranka György)

A felvilágosodás kori magyar kulturális élet egyik legismertebb szervező-egyénisége a polihisztor, „Erdély Kazinczyja”,¹ Aranka György volt. E dolgozatnak nem célja a szakma előtt viszonylag ismert életpálya követése, vagy a biográfia radikális újraírása, avagy a rendkívül alaposan feldolgozott társaságszervező tevékenység ismertetése. A fő cél néhány olyan, eddig publikálatlan szöveg és adat közlése, amelyek Aranka György más, lehetséges arcainak kontúrjait hozzák létre. Munkám ugyanis a szabadkőművességre vonatkozó, ma hozzáférhető adatokat gyűjti össze, politikai és tudományos nézeteiből, filozófiai és esztétikai vélekedéseiből válogat, annak reményében is, hogy elősegíti a majdani teljesebb Aranka-kutatást.

A válogató jelleget a bemutató-bevezető szándék és a tanulmány terjedelmi korlátai mellett az is magyarázza, hogy Aranka életműve sokkal nagyobb terjedelmű annál, amennyit ma ismerünk belőle. Például a jelentős méretű erdélyi Aranka-gyűjtemény darabjaihoz Kolozsváron csak részben tudtam hozzájutni: az Akadémiai Könyvtár Levéltárában és az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában. Utóbbi helyen létezik egy katalógus, amely az onnan eltűnt anyagok listáját tartalmazza. Ezek (Mihály Judit kézirattáros felvilágosítása szerint) feltehetően a Román Állami Levéltár kolozsvári fiókjában vannak, amelynek kutatására 1999 végén kaptam engedélyt. Ez 2000. áprilisi kiutazásomkor már nem volt érvényes, így még a katalógusokat sem nézhettem meg. 2001 tavaszán, második erdélyi kutatóutamkor beletekinthettem az ott lévő Aranka-anyagokba, de azok számozása eltérő, és mennyiségük csekélyebb az említett katalógus cédulákkal jelölt vélhető tartalmához képest. A pontosság kedvéért fontos megemlíteni, hogy a kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattárából a következő Aranka-manuscriptum-csomagok hiányoznak:

Aranka György gyűjteménye (a továbbiakban A. Gy. gyűjt.) RR. köteg 2945; A. Gy. gyűjt. QQ. köteg 2944; A. Gy. gyűjt. MM. köteg 2942; A. Gy. gyűjt. LL. köteg 2941; A. Gy. gyűjt. KK. köteg 2940; A. Gy. gyűjt. HH. köteg 2939; A. Gy. gyűjt. GG. köteg 2938; A. Gy. gyűjt. EE. köteg 2937; A. Gy. gyűjt. CC. köteg 2935; A. Gy. gyűjt. BB. köteg 2934; A. Gy. gyűjt. Z. köteg 2933; A. Gy. gyűjt. Y. köteg 2932; A. Gy. gyűjt. X. köteg 2931; A. Gy. gyűjt. V. köteg 2930; A. Gy. gyűjt. U. köteg 2928; A. Gy. gyűjt. T. köteg 2927; A. Gy. gyűjt. S. köteg 2926; A. Gy. gyűjt. Q. köteg 2924; A. Gy. gyűjt. P. köteg 2923; A. Gy. gyűjt. O. köteg

2922; A. Gy. gyűjt. N. köteg 2921; A. Gy. gyűjt. L. köteg 2919; A. Gy. gyűjt. J. köteg 2917; A. Gy. gyűjt. I. köteg 2916; A. Gy. gyűjt. F. köteg 2914; A. Gy. gyűjt. E2 köteg 2913; A. Gy. gyűjt. Curiosa 2985; A. Gy. vegyes jegyzetei 1766k. 2982; A. Gy. gyűjt. Derék emberek életei 2981; A. Gy. gyűjt. Székely vonatkozású s egyéb történeti és vegyes jegyzetek 2967; A. Gy. gyűjt. Versek. 2963; A. Gy. gyűjt. II. darab 2958; A. Gy. gyűjteményének a Jankaich László ajándékából kikerült töredékei 2954; A. Gy. gyűjt. 2952; A. Gy. gyűjt. ZZ. köteg 2947; A. Gy. gyűjt. TT. köteg 2946; A. Gy. gyűjt. Dk. 2911.

1. Aranka György mint szabadkőműves

Kortársa, Székely Márton szerint Aranka életének egyetlen külföldi útján, Bécsben lett szabadkőműves. A beavatás tágabb időhatárait Döbrentei Gábor említi: eszerint Aranka György 1779-ben lépett be az egyik helyi páholyba, úgy, hogy erre az alkalomra életében először német ruhát csináltatott.² Döbrentei ezen adata azonban problematikusnak látszik. Bécsi kutatásom során az ottani Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Verwaltungsarchiv (VA) 72-es csomagjának 245-ös számú kéziratos névsorát böngészve ugyanis kiderült, hogy a *Zur Gekrönten Hoffnung* 1781-es jegyzékében huszonkilencedik felvett, de éppen nem jelen lévő tagként szerepel Aranka György (Georg von Aranka), sőt azt is feltüntette a névsor készítője, hogy legényfokozatú beavatott volt. A datálást nehezíti, hogy az ezt megelőző évekből nem találtam tagnévsort, s a következő évek listáin nem szerepel Aranka neve. Mindebből arra a következtetésre jutottam, hogy *talán* igaza van Döbrenteinek a felvétel dátumát illetően, de az is elképzelhető, hogy korábban, miként az is, hogy csak 1780-ban vagy 1781-ben lépett a bécsi csoportba Aranka. Ami szinte bizonyos, az az, hogy Bécsben a második „grádicsnál” az inasfokot követő legényfoknál feljebb nem jutott.

1780-tól viszont már szinte bizonyosan a mozgalom tagja volt, hiszen a neve szerepel a nagyszebeni páholy listáján.³ A szebeni páholyban 1787-ben a német testvérekkel közösen határozták el, hogy összeállítják az erdélyi Enciklopédiát. Ez a terv azonban nem vált valóra, ellenben a szorgos tagok egy ásványgyűjteményt hoztak létre, illetve külföldi könyveket heti rendszerességgel megvitattak.⁴ E csekély kulturális tevékenységnek vélhetően az volt az oka, hogy 1790-ben, amikor a szebeni páholy virágkorát élte 198 taggal, császári utasításra a kormányzóság – hogy az európai és magyarországi politikai események hatására radikalizálódó erdélyi magyar nemességet megnyugtassa – átkerült Kolozsvárra, s itt magyar tagsággal, például Bánffy György gubernátor részvételével, újraindult a páholyélet. A kolozsvári szabadkőműves vezetők az első időkben az országgyűlési politikát szervezték. E programban került elő és fogadták el Jancsó Elemér szerint a nyelvművelő és a kéziratkiaadó társaság tervét, így elmondható, hogy a szabadkőművesség döntően hozzájárult az erdélyi művelődési törekvésekhez a századfordulón.⁵

A páholy központi figurája Jancsó Elemér és Abafi Lajos szerint is (357.) Aranka György volt, ám arról az eddigi kutatók nem szóltak, hogy esetleg a

páholyszervezők egyikeként, talán a főalapítóként is emlegethetjük őt. Ezt a valószínűsítő hipotézist egy versre alapozva magam állíthattam fel, amikor 2000 áprilisában a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattárában egy szabadkőműves ódára bukkantam.⁶ A vers szövege a következő:

Bölcs Salamon király; setét példázatban,
 Epitté Templomát; hajdan Judeában.
 Melynek drágasági ugy elenyésztének,
 Hogy ennek volt Kintsét tudják tsak a' Böltsek, a' Kőmivesek.
 Ujbol építtette állandó falait;
 Aranka betesebb Arany Oltárait,
 Minden emberi szív rejtekébe tette,
 Isten alkotását hogy így esmérte.
 Már minden Templomban, imádjuk hatalmát,
 Hogy más Salamonnak Fényleti Világát.
 Értelem, Okosság, Elme, ez háromban;
 Van igaz Isteni Tisztelet nem másban.
 Irta B. Nalátsi Josef, az Aranka György által készítettett Templomra.

E tizenkét soros verset talán nem túlzás úgy érteni, hogy a páholy tagja, báró Naláczy – aki 1766-ban a bécsi testőrség tagja lett, s ott író- és fordítómunkát is végzett,⁷ de az általam ismert források szerint csak ennek az egy páholynak volt a tagja⁸ – Arankában látta az alapító mestert, akinek dicséretére horatiusi ódával adózott. Aranka, amennyiben főalapító volt, követte barátja, Kazinczy 1790 tavaszán leírt, később emlegetendő kérését is, amely egy erdélyi páholy létrehozására szólt. Ezt természetesen több levél előzte meg, hiszen Aranka Kazinczy nevét a *Bácsmegeyey öszveszedett levelei* olvasásakor ismerte meg, s köszöntötte a szerzőt, majd csak ezután kezdődött az a hosszú ideig tartó levelezés, amely a szabadkőművesség szempontjából is értékes adatokat tartalmaz. A dolgozat szempontjából a szinte minden, magyar szabadkőművességgel foglalkozó munkában idézett 1790. március 25-i levele emelhető ki, amelyben Kazinczy a mozgalomról alkotott véleményét mondta el, illetve ekkor buzdította barátját talán éppen az említett erdélyi páholy létrehozására:

Énnékem a kőművesség oly társaság, a mely kis karikát csinál a legjobb szívű emberekből, melyben az ember elfelejti azt a nagy egyenetlenséget, amely a külső világban van, a melyben az ember a királyt és a legalacsonyabbrendű embert testvérének nézi, amelyben elfelejtkezik a világ esztelenségei felől, s azt látván, hogy minden tagban egy lélek, ti. a jónak a szeretete dolgozik, örömkönnyeket sír; amelyben sokkal biztosabb barátokat lel, mint a külső világban; a melyben kiki igyekszik embertársainak nyomorúságát, a szerint a mint tehetsége engedi, könnyíteni; a melyben kiki olvasni, tanulni, s szerzetes atyafiait munkái, írásai, példái által tanítani tartozik.

ha esmérsz hat hét tökéletes szívű embert, akinek a feje vagy üres a bolondságtól, vagy megtisztulhat; szólj nékiek, monddad, hogy valami ilyest kezdni lehet; ha meg profánusok, csinálj nékiek jó ideát a kőművesség felől, s biztasd, hogy azok lehetnek, s légy rajta, hogy egy páholy állíttasson fel nálatok. [...]⁹

Kazinczy utóbb idézett sorait olvasva a kutatóban két értelmezés is felmerülhet: vagy pusztán az, hogy a széphalmi mester nem tudott az erdélyi szabadkőművességről és nagyon szerette volna, ha ott is kialakul a szervezet.¹⁰ Ez azonban azért látszik lehetetlennek, mert Aranka már korábbi leveleiben bevallotta, hogy szabadkőműves. Ennek alapján sokkal inkább feltehető, hogy Kazinczy egy olyan páholy létrehozására buzdította levelezőtársát, amely a speciálisan magyar Draskovich-rendszerhez kapcsolódva annak politikai és kulturális programját is követi. Ha elfogadom ezt a hipotézist, akkor megérthető az is, hogy a páholytagok az üléseken miért támogatták erősen a Nyelvmívelő és a Kéziratkiadó Társaság tervét, hiszen ezek a csoportok összevágják a draskovichi obszervancia egyes terveivel.¹¹ Ezt erősítheti ugyane levél azon pontja is, amelyben Kazinczy elmondja barátjának egy magyar páholy létrehozási tervét (amelyet szintén lehet a draskovichi rendszerre való utalásként értelmezni).¹²

Bár a kolozsvári páholy működése Aranka és társai vezetésével nem volt különösebben radikális, például a jakobinus és illuminátus eszmék nem voltak jelen benne, sőt egész Erdély szabadkőművességében sem, 1795 júniusában az összes erdélyi páholyt is betiltották.¹³ Aranka György a szervezet legális megszűnése után sem hagyta ott a mozgalmat: Jancsó Elemér szerint még hat évig a titkos szabadkőműves összejövetelek résztvevője volt,¹⁴ majd 1801-ben, valószínűleg idős kora miatt kilépett, s csak az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság tagja maradt,¹⁵ illetve rendkívül alapos tudományos és filozófiai stúdiumokba kezdett. (Erről dolgozatom utolsó fejezetében beszélek majd részletesebben.)

2. A fontolva haladó politikai nézetek Aranka György munkáiban

Mint az imént említettem, Erdélyben a jakobinus és illuminátus eszmék nem jelentek meg a szabadkőművességben. Mutatis mutandis igaz ugyanez az állítás tágabban, az erdélyi közéletre is. Ennek okán feltehető, hogy a Martinovics-összeesküvés leleplezését követően Erdélyben ezért nem volt semmiféle leszámolás, sőt például a már említett Nyelvmívelő Társaság is ezért maradhatott fenn.

Jancsó Elemér e kérdésről így beszél: „Erdély egyetlen összeesküvéssel sem gazdagította az első magyar köztársasági forradalmár táborát. Az okokat keresve azt látjuk, hogy a harcias ellenállás szelleme idegen volt a különben erősen felvilágosodott erdélyi polgárságtól és köznemességtől. A társadalmi ellentétek sem voltak olyan nagyok Erdélyben, mint a Királyhágón túl, ahol a feudalizmus mély gyökereit, kifejtett, hatalmas uralmi rendszerét, csak egy

forradalom remélhette lerombolni. [...] A századvég gazdag erdélyi levelezéséből tudjuk, hogy a [francia] forradalom nagyon foglalkoztatta a Királyhágón innenieket is, az eseményeket állandóan regisztrálják és titokban akadnak sokan, akik csak a megfelelő pillanatot várták, hogy az addig titokban vallott élelteveiknek megfelelő új társadalom létrejöjjön. Az új világért azonban békés elzárkózottságukból, előjogaikból semmit sem voltak hajlandók áldozatul dobni.”¹⁶

Dolgozatunk főszerelője, Aranka György minden valószínűség szerint, az erdélyi főtendenciához hasonlóan erősen elítélte a francia forradalom jakobinus ágazatát és az abban megjelenő uralkodóellenességet. Erre példaként egy olyan, a kolozsvári Archiva Nationalában található kéziratcsomó három rövid műrészletét említhetem, amelyeket 2001 márciusában találtam, s eddig ismeretlenek voltak. A megtalált szövegek az Aranka-gyűjtemény (levéltári száma F 258), 73-as számú csomagjában található. E vegyes kéziratcsomó hátsó harmadában, a 141–143b közötti számozott kéziratlapokon olvasható az 1792. című Aranka-mű, amely összefoglalja az év világpolitikai eseményeit. E munka nagy része minden bizonnyal fordítás, ugyanis például LaFayette sorsának emlegetésekor a „mi népünk” kifejezést használja Aranka, majd később Erdélyről is beszél, így indokolatlan volna a franciákat így nevezni. E mű 143. lapján a következő olvasható:

10-dikén Párisba a’ Jakobinusoktól uszittatván a’ Köz Nép nagy iszonyu vér ontást teszen, és a’ Királyt ‘s Királynő egész Háznépet a’ Templomba úgy nevezett fogházba fogságba teszi

Ugyenezen oldal alján a következő szerepel:

Ez, és ehhez hasonló számtalan és iszonyu esetek levének a’ rosszul értett Egyenlőségnek, emberi Igazságnak és Szabadságnak példás Gyűmőlcesei

Ugyenezen csomó 144 és 145b lapja között olvasható az 1793. című rövid jegyzet, amelyben az év eseményeinek taglalásakor az első oldalon a következőt írja Aranka:

Boldog Asszony havának 21dik napja fekete Nap lőn az egész Kereszténységben. A’ leg Keresztyénebb Királyt XVI. Lajost ezen a’ napon öleté meg gyilkosul törvénytelen törvény utjan, az ugynevezett Jakobinusok Pártja Párisban, és a’ fejit egy deresbe hohérral ütteté el: minekutánna elébb fogságba tétette, Királyságától meg fosztotta, Királyi nevit is levonta volna rolla, törsoiki nevérol Kopét Lajosnak nevezvén. [...] Mert ő maga ártatlan lévén Eleinek zabolátlan életekért és uralkodásokért áldozatja lőn a’ dühösségnek: és az az előtt szép gondolkodásáról ‘s pallérozott maga viseléséről hires franczia Nemzet, a’ mellyhez valo győzhetetlen szeretetéből, XVI. Lajos maga, Háza és Királyi Széke bátorságáról el felejtkezett volt, az ártatlan vérnek ki ontásáért, utálatossá lőn a’ világ előtt, sivatag és Barbarus népnek nevezteték, ‘s bűne Bosszuállást magára huzá

E három idézetből látható, hogy minden valószínűség szerint Aranka, a korabeli erdélyi politikai fősodornak megfelelően nem a francia felvilágosodás politikai triádja ellen beszél, hanem a híres konzervatívhoz, Edmund Burke-höz hasonlóan elítéli a politikai és erkölcsi hagyományok teljes és gyors elpusztítási kísérletét. Ennek megfelelően politikai gondolkodását legtöbb erdélyi kortársához hasonlóan, nem a hagyományos magyar politikatörténeti értelmében, de egy karakteres mentalitást jelezve, fontolva haladónak nevezhetem.

3. A filozófus, tudós polihisztor Aranka György

Az esztétika és filozófia kései tanulmányozása főként moralista munkákra ihlette. Ezek, illetve egyéb bölcsekedő írásai nagy számban megtalálhatók a kolozsvári könyvtárakban és levéltárakban. Mivel a munkákról magyar nyelvű összefoglaló nem készült, indokoltnak látszik, hogy előbb egy listát adjak közre azokból a kéziratokból, amelyeket e témában kolozsvári kutatóhelyeken meg lehet találni. A filológiai pontosság kedvéért most csak azt a nyomtatott munkát és azokat a kéziratokat említem, amelyeket szerzőjük dátummal látott el, s így bizonyítják, hogy ebben a közélettől visszavonult időszakban készültek:

(1) *Beszélgetések. (Két ember, Id. Gróf Toldalagi László és Báro Szilágyi Sámuel filozófiai beszélgetése a boldogságról)* (Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban KEKKt), Aranka György Gyűjteménye (a továbbiakban A. Gy. Gy.) R köteg 2925. 11–16b) (Marosvásárhely, 1801. okt. 10.)

(2) *A' Templomról* (1801. dec. 2. (KEKKt, A. Gy. Gy. OO. köteg Ms 2943. II.)

(3) *Elmélkedés a jóról és a rosszról. Mi a morál gondolatja? mellette mi a virtus?* (az első lapon dátum: 1801. dec. 14. 9 lap) (KEKKt, A. Gy. Gy. A. köteg Mss 2908, A–H.)

(4) *Nem igazmondás Hazugságé vagy nem?* (A kéziratbéli dátumok alapján 1803. febr. 4. és 21. között készült) (KEKKt., A. Gy. Gy., rendezetlen Ms 2984. 22–24b)

(5) *Aranka György apro munkáji (I. Ember, Világ, Isten. II. A' Templomról.* (Marosvásárhely, 1805. Kolozsvári Állami Könyvtár Kézirattára, C 88920, 5–50.)

(6) *Levél* (KEKKt. A. Gy. gyűjteménye R. köteg 2925., 1b-3b., 1805. júl. 26-os dátummal a kéziraton)

(7) *Az Énről. Egy fejtegető vizsgálódás* (uo. 1807. ápr. 27.)

(8) *6. levél Alkotványi nem 11 apr 1808.* (KEKKt., Aranka György gyűjteménye G. köteg Ms 2915. 5.)

(9) *6. levél. Elénézés. Az Egésznek előre valo alkotványi elénézése* (dátum: 10. May 1808.) (uo. 3.; illetve ugyanez megtalálható: KEKKt., Aranka György gyűjteménye R. köteg Ms 2925. 7.)

(10) *7. levél A' Nem esmérete magában 11. May 1808.* (KEKKt., A. Gy. Gy. G. köteg Ms 2915. 4.)

(11) *az Ember* (uo. 8. 1808. jún. 11–12.)

(12) *Hallás* (uo. 10. 1808. jún. 17.)

(13) *Az Ember Esmérete Rajzolatlyának Táblája (10 oct 1808.* A filozófiai szöveg felépítésének vázlat) (KEKKt., A. Gy. Gy. B. köteg Mss 2909. 24.)

(14) *Felelet Mgs Aranka György Úrnak Két Kérdésére, egy Levél Formában, melylyet Justinus ír Liciushoz. (1809. ápr. 30. Zsombori József, Marosvásárhely)* (KEKKt., A. Gy. Gy. B. köteg Mss 2909. 5.)

(15) *A' Bölcseletkedés Eleji a' Természetnek rövid Esmérete írta Aranka György. (A címlapon szöveg: Imprimi posse censeo Claudiopolis 6d Sept 1809. Franz Szilágyi; 6 lap)* (KEKKt., A. Gy. Gy. C. köteg 2910/c)

(16) *Élet Leczkéji* (KEKKt., A. Gy. gyűjteménye E. köteg 2912., dátumként 1814. aug. 5-e szerepel)

(17) *Filozófiai elmélkedések az emberről, az erkölcsről* (16 nagyobb lap. Az utolsó lap dátuma 1814 12 szept.) (KEKKt., A. Gy. gyűjteménye, A. köteg Mss 2908. A/E2).

(18) *Vegyes filozófiai elmélkedések* (260 lap, Archiva Nationala, F 258, 70. 1788–1816.)

Ezek közül most kissé részletesebben három kéziratból idézek. Elsőként a nyomtatásban is megjelent *A' Templomról* című munkából citálnék, amelyből – habár a benne szereplő *templom* kifejezés egyértelműen a vallási kultusz-helyre, nem pedig például egy szabadkőműves páholyra utal – minden különösebb magyarázat nélkül is látszik azonban, hogy a szabadkőművesség-ből is megtanulhatott univerzalista szemlélet a vallások egyenrangúságának és közösségének elismerésében, és az istentisztelet ideje alatti, az isten előtti teljes egyenlőség állításában mégis megmaradt Aranka vallásbölcseleti gondolkodásában, karöltve azzal a konzervatív gondolkodással, mely a hagyománytiszteletben is megnyilvánul:

Vagyon egy tiszteletet érdemlő Ház. Ezt a' kik megvetik, hasznát nem esmérik: és a' kik meg-nem vetik-is, talám elég hasznát venni nem tudják. *A' Templom.* [...]

Éleinknek szokásaikat Rendtartásaikat vizsgálni, mindenkor nem csak gyönyöröséges foglalatosság; hanem hasznos is. Annál inkább mikor azokra az idő a' maradandóság pecséttyit nyomta; és az okosság őket megszentelte. Ezeket érteni és követni szükséges. Egy ilyen szokás közöttünk a' Templomba való járás. Ennek a' tiszteletre méltó Hellynek gyakorlása éppen a Szív szüksége. Emez unszolo Szent szok. Jövetek én hozzám mindnyájon kik meg-fáradtatok, és meg-vagytok terheltetve; és én meg-könnyebbitlek titeket, az Emberiségnek' Tolmácsai. Bé is vagynak minden Ember Szívébe írva. [...] Térek oda, a' honnan meg-indultam volt, a' Templom küszöbjei eleibe. Ennek a' Háznak Gazdája bizonyosan othon vagyon. Nem utozott sohová. Az egész világ igazgatásának Gyeplője az ő ujain vagyon: de annak Gondjai őtet se el-nem foglalják se el nem fáraszttyák. Ajton állók, jelentő Inasok nem tartoztatnak. Nem fér hozzá a változásnak még csak árnyéka is. *A' Félelem, és Rettetés nem laknak ezen a' Hellyen, hanem te magaddal vagy békességben.* Ezeknél a küszöböknel teszi le a' Király az ő koronáját, a' koldus az ő Tarisnyáját; a' negédes az ő Pompáját; a Nyomorék az ő Mankóját; Gazdag Szegény, Atya Anya, Tudos Tudatlan, Pap, Világi, Katona, Polgár, Beteg és Egészséges, kiki az ő Gondjainak terheit. Ezen belől lakik az igaz Egyenlőség. Egy olyan Felség előtt; a' ki ugyan a' világi sorsoknak, Rendeknek, állapotoknak, különbségét az Emberekre, és köztük szükséges rendekre nézve, maga szerzi, és osztja ki az Életben: de ő reá magára nézve, és ő előtte, azoknak a különbségeknek semmi betse nintsen. Vigyázo és gondviselő szeme nyitva; oltalmazó, és segítő karjai pedig készen, és ki terjesztve vagynak egy aránt mindeneknek.¹⁷

Szintúgy a kései Aranka munkája az a filozófiai gondolatmenet, amelyet az Archiva Nationala már említett Aranka-gyűjteményében a 70-es számú csomagban, a 14-es lapon találtam:

10 Martii 797.

Az Ember

1. Az Ember áll százmillio Én-ből.

2. A' mi ebbenn a' száz millio Énben mindenikre különkülön réá illik: az emberi Tulajdonság.

3. Ebben a' száz Millio Emberben, vagyon némellyikben olyan, a' mi másbann nintsen: és nintsen némellyikben olyan, a' mi másbann vagyon.

4. Ez az Ami vagyon és nintsen, a' mennyiben és a' mikor valamelyik Emberben vagyon, Tökéletességnek v. Erőtelenségnek nevezetik: a' mennyiben pedig és a' mikor nintsen de az emberi erő tulajdonsága szerént birhat véle Tehetségnek hivatik.

Aranka György polihisztorsága már a XVIII. század végén ismert volt Erdélyben és Magyarországon is. A kulturális közösségek szervezőmunkájától egyre inkább félrevonulva az új század elején sokoldalú érdeklődése továbbra is fennmaradt. Az említett filozófiai művek mellett példa erre két levél, amelyek elsőjét a kolozsvári Nemzeti Levéltárban (F 258., 112. csomag), párját a budapesti Magyar Országos Levéltárban (E 584., 52. csomó, 20.) találtam meg. Az első levél Aranka írásában egy rövid összefoglaló, fiskálisának, Török Pálnak a jelentéséből, aki nagymennyiségű aranyra bukkant egy oláh falu határában.

Copia Torok

Vajda Hunyadi Fiscalis Török Pál Tudositása, az odavalo Cam. Administra[o?]hoz 4. July 1803.

A' Hunyadhoz tartozó Hegyekenn már két ver[s?]en is találtatott régi görög pénzekből álló Kincs. Egyszer a' mult Oeszeonn, másodsor 16. Juniy e. Eszt. Az első találta Kis Oklosi Arimie Popa, a' másikat a' Fo Váltseli Sciam Pap Popa Georgye 5. Társaival. Ezek a' mint mondják a' Kincset találták egy Muntsel nevű Hegynek Gredistya nevű részében, és 30 Jun. a' K. Fejérvári Pénzverő házba 400 aranyat adtak bé. Arimie Popa pedig a' mint mondja, találta a' Kis Oklosi Csata nevű Hegynek Kulma Anguluj nevű Völgyében. 12. Mart (802) 280-nt alatt adott bé K. F.Várra.

Értésemre esvén a' dolog igyekeztem végire menni, hogy nem találtanaké toebbet; és vallyon a' mit találtak, a' nevezett helyen találtáké. Kétszer mentem a' mutatott helyre, és tapasztaltam hogy másokis sokann keresgéltenek ott, és 1,2,3,6, aranyokig találtak; és mindökre a' két helyen mintegy 120 darabot, 's ezeket egynem másnak adták fel váltották.

Méltánn ugy látszik hogy az aranyot nem csak a' mutatott helyekenn találták, és sokkalt többet találtak. Mert 1) ugymondják hogy az Aranyot részszerént a' fűbenn találták; részszerént 3 ujjnyira a' földbe. Az az arany annyidőtől fogva a' fűbe nem keverhetett, hogy a' föld bé ne borítsa, vagy valaki meg ne talállya. Aztvélem hogy másutt találták, és

némely darabokat a' fűbe vetettek, hogy a' helyet el titkolyák, 's másokat megcsallyanak; 's azonban a' tudva lévő helyről ők bátrann hordassák.

2) A' pénzek nem mutatják h. fűbenn találtak v. földből ásták volna ki: hanem h. száraz és tiszta helyenn voltak. Mert a' betük között semmi földnek nincs nyoma, és igen épek tiszták.

3) Nemelyek közülük másképpen beszélnek

4) Midőnn Iső Jul. e'végett a' Muntselt megjártam: el hültem a' Gredistyában találtatott sok régiségekenn; mellyekről eddig senki semit se tudott, 's mellyeknek a' Hazai Kronikákba semmi nyomok. Ennek a' Helynek, melly innen – Hunyadtol – 5 mérföld, a' hossza 3. ora, a' széle felyül, a' honnan a' voelgybe sok patakok folynakle, egy ora; alol ezek között a' patakok között végződik egy szorossba v. szegeletbe. Ezen a' helyenn lát-szanak egy régi nevezetes Városnak 's Várnak Omlásai, körüle Sánczok, kőfalban volt fa-ragott 's simított kövek, öszve töredezett oszlopai a' kapuknak mindenütt széjjel; a' szomszedságba közel egy fenyves; az helyet vén magos Bikfák nőtték fel, és sűrű erdő.

Ezen a' helyenn akárhol ástan az ember, mindenütt nagy erőss Tégláknak és Cserepeknek darabjait találja, 's más régiség nyomait, mellyek a' nagy régiségek nyomai; aszélről ki dolytött fák tövein félig meg emésztődött vas eszközöket. Az én jelenlétemben egy ilyen gyökérben talált az oláh egy darab ezüst csattot – Spange –

A' kövekenn eddig semmi Írást nem találhattam. Egy téglá darabonn találtam viszzá fordulva déák betűket, ki nyomván őket ezek: Per Sco Rilo Talánn valami Romai goeroeg kincsekkel gazdag Colonia volt; melly valami szerencsétlenségből el romlott. A' Várnak pinczéji 's belső rejtekei még nem nyitattak fel; 's a' fenn neveztekenn kívül eddig itt nem is keresett senki Kincset. Olyan derék Coloniának sok kincset kellestén maga utánn hagyni: a' találoknak egy ilyen valami pinczére (1b) kellett utot találniok! 's onnan hordani az aranyot.

Igyekszem mindennek jól végire menni 'sat. Most pedig, mivel mindennap 200 emberis jelenik ott meg hogy ottan keressen, a' Gornyikokot Strázsába ki állítottam körül, hogy a' helyetörizzék. De ezek nem elégségesek, nemis érkeznek a' mezei dolgokrol magokat csak arra fordítani: azért a' felsőbb Helyek eziránt illő rendelést tétetni kéressenek.

A második levelet Aranka György írta Fekete Jánosnak, amelyben tudósítja barátját ugyanerről a témáról:

All Gyogy 23dik Jul 1803.

Méltóságos Generalis Groff Fekete János és Báro Pronay Sándor Uraknak! Aranka György

Az Erdélyben talált Kincsről

1802benn Martiusban Kis Oklosi Arimie Popa, a Hunyadi Fiscalis Grofsághoz tartozó Kis Oklosi Csata-nevű Hegynek Kurma Amsuluy nevű völgyében talált bizonyos régi Görög Aranyokat. 280 darabot bé adott belőle a K. Fejérvári Pénzverő Házba. Ez a' Történet az, mellyről a Jénai Tudós Ujjságbannis emlékezet vagyon. Még eddig többet bizonyost nem tudhatok. Hanem

1803-ban 16-dik Juny esmét a' Vhunyadi Fisc. Jozzaghoz tartozo Jo-Valcseli Schism Pap Popa George 5. társaival, egy Munttsel nevezetű Hegynek Gredistya nevű részében talált

más aranyokra; melyekből 30 Juny a' Pénzverő Házba 400 darabot vitt bé. Ezekből én is láttam hármat; kettő Lysimachusé volt, de különböző, egyen Bosporos volt írva; ezek kicsidek, de temérdekek, kettő közülük öt rendes Pápai aranyat nyom. Mondják hogy némelyiken ez az írás vagon: Koson, és ez nagyobb a' többinél. Mind Görög. Egyért megadnak 16, 18 frl.

Erre az utolsó Helyre, a' Gredistyára a' Munttselbe 1-fő Jul. kiment a' (20b) V. Hunyadi Udvari Fiscalis Török Pál, és ugy találta. Hogy ez a' Gredistya Hunyadtol 5. mértföldnyire vagon. Hossza a' Helynek 3 ora; a' szélye felyül, a' honnan sok patakok folynak le egy ora; ahol végződik egy torokba, mellyen a patakok ki mennek. Ez a' Hely teli régiségekkel, nyilvános nyomai látszanak benne egy régi városnak, mellynek omlásai fenn vagonak; és egy várnak, mellynek sánczai látszanak. Szerzte széjjel a' Kőfalakbann volt faragott és Sima kövek, a' Kapuknak töredezett oszlopai. Köröl nagy fenyves; magát a' helyet nagy vén Bikkfák nőtték fel. Akár hol megássza az ember nagy erőss tégláknak 's cserepeknek darabjaira talál, 's rosda ette vas eszközökre. A' Fiscalis jelenlétében egy töviből ki dőlt fának gyökerei között talált egy oláh egy ezüst csattot. A' Kövekenn nem kapni semmi Írást, hanem egy téglánn találta felfordult deák betűkkel ezt írva: Per Sco Rilo. Az a' vélekedés, hogy a' Találok valami Pinczébe vagy réjtebbe találták volna az aranyokat, mert igen épek, tiszták, szépek, mint a mellyek száraz helyenn állanak.

A levelekből, különösen a másodikból látszik, hogy az idős Aranka továbbra is érdeklődött a titokzatos csodák, a tudományos-régészeti érdekességek iránt, s az ezekről szóló híreket nagyon komolyan vette.

Aranka György kései munkái közül végül az esztétikai vélekedései is említésre méltók. Ezekről eddig egyetlen, de rendkívül bő forrást találtam, egy ismeretlenhez címzett levelét, 1812-ből.¹⁸

Mvásárhelly Jun 20k 1812.

Kedves Barátom!

Mert szabad legyen nékem mikor Néked mint Barátomnak irok a' Tisztelet és becsület felszavai között a' legédesebbet választani ki, mikor Néked irok.

Verseidbenn

Látok Elmét, Tüzet, és jo Magyarságot:

Csak kívánnék látni több ártatlanságot!

Ezt válaszolta volt a' mult százbann egy szép elme 's Nagy Ur egy Baráttjának, a' ki a' versszerzés mezején akkor kezdette pályáját. Ezt a' nagy Leczkét én meg jegyztettem; nem csak abbann a' tekintetben, hogy a' vers ártatlan legyen: hanem abban is, hogy a' vers szerzőben Elme és Tűz; munkájában pedig jo Magyarság legyen.

Kedves Barátom!

Szép Elmédnek újabb virágjait is volt szerencsém venni ma, helyly, esztendő nélkül Horatius Zászloja és illyen czimer alatt:

Ut filia foliis, pronos mutantur in annos,

Prima cadunt: ita verborum vetus intentatera;

Et juvenum ritu florent modo nata vigentque. Hor. Versszerzés Mestersége

Megpróbáltam Horációus gondolattjának Ertelmét venni magyarul. En így találtam:

Hulattyák Levelek 'selymét zöldülnek az Erdők.

Vénülnek 's ifjadnak. A' Nyelvnek, ilyen a sorsa.

Megvénülnek a' szók, 's ifiabbak jönnek helyekbe.

Más így találta:

[1b] Mint változnak az esztendőök folyo rendibe Erdők

Rügyei 's zöld Levelek: megavulnak a' szok is a' nyelvben.

Jönnek elé ujjak, 's csinosabbak a' vének helyébe.

Egymás barátom így fordította:

Mint a' zöld erdők levelét meg avulva le rázzák

A' mord téli szelek, 's esmét ujj színbe borulnak:

Igy hullattya el ujj izlés, a' régi világnak

Sok szennnyfogta szavát, 's viszi 'sibbadt Léthe tavába.

Béjjegeit mellyekre az ujj idő nyomta ragyognak

Ellenbenn, 's zöldellenek esmét ifju korokban.

Kérem mit teszen ez? Igazé? Mi az igaz? Előbb a' 2000 esztendővel előttem élt nagy Embert, nem egy hitván verselő embert, hanem mint a Vers Szerzésnek egy olyan Öreg Attyát, a' ki abbann tett tündöklő érdemeire nézve örökké; és igazán az idő rendire nézve, ennek fogytáig az Örökkévalóságig fog élni, az én Biroi Székem eleibe állítom és ki kérdzem. Így elmékedem:

a., Hogy a' Nyelv tökéletesenn emberi Formadolog. Minden személyly a' mennyiben személyly közönségesenn ugyan azonn egy sors alá vettetett. Születik mint az Atya 's Anya büszkesége alkalmatosság szerént hozza, természet szerént valo Büszkeségből, Belső örömből: de a' Nagy Természet változhatatlan törvényre következésibe, egyik előbb másik hátrább el éri maga sorsát, és a' mint az ő sorsa hozza ideje előtt, ért idejébe, 's néha kész időre el enyészik. Így minden nyelv mint emberi Formadolog ezekenn a' Sors grádittsainn megyen által, az emberi Nem nagy alkotványának kisebb alkotványi részeihez, a' különböző Nemzetekhez képest. [2a] A' mint egy Nemzet, Nemzettség, 's véle az ő nyelve születik, egyik nyelv a' Nemzettséggel együtt vagy kezdetébenn el enyészik: vagy fenn marad. Az elenyészett oda van: a' meg maradttnak pedig sorsa vagy az, hogy ki pallérozodásának kifejtőségét, 's ennek tetejét elérje; vagy pedig az, hogy azt el érvén a' tökéletességnek tetejére jusson. Az első rendbeliek esmét el tűnnek, a' nélkül, hogy az emberiség nagy alkotó annyának, az emberi nemzetnek ki fejtődése folytábann, mint játsszi személylyek illő személylyt játszodhassanak: a' másik rendbeliek pedig a' Nemzettel együtt meg maradnak. Es ezek azok, mellyek a' fenn álló Nemzetekhez képest, az Elmének és Világosságnak magvait a' nemzetekben ki fejtik; 's azok által mint az Emberiség nagy alkotványának álló részei által, az emberi Nemzet nagy alkotványa kifejtődésének, 's a' tökéletesség elérésének eszközei lésznek. Így gondolkodom.

b., Hogy mint a' Szó a' gondolt tárgynak vagy változásnak: úgy a' beszéd az értelem-beli gondolatnak, mintegy gondolatbeli Jelenésnek 's annak egybefüggő egységének kirajzoló eszköze. A' beszédnek és szonak, hanemha a' hangnak mint Hangh öszve illésébenn, nincsen a' gondolat érdemére nézve más befolyása: hanem csak a' mennyib, a' gondolatnak mint tárgynak, mint annak jele megfelel; és a' ki maga anyai nyelvét akarja pallérozni, annak a' maga értelmét kell palléroznia; még pedig úgy, hogy elsőbenn maga nyelvének tulajdonságait meg tartsa, másodsor hogy azokat más nyelvekkel öszve ne zavarja. Mert az értelem minden nemzettségekkel köz: de a' nyelv különböző. A' ki ezt a' nyelvek

külömbőségét és maga nyelve tisztaságát meg nem őrzi, a’ csak zavar: és a’ki a’ maga nyelve törvényeit nem tudja; a’ csak galagoly. Előbb az Ertelem mezejét kell akármely nyelvű embernek terjeszteni, ‘s pallérozni: azután a’ Nyelv csak nem magától jó. De mind a’ nyelv mind az Ertelem időt sok próbát és hosszas gyakorlást kíván. Egy ifiu, és egy ujj tudos, a’ mit maga nyelvén, ha valamit gondol, [2b] restelli azzal fárasztani magát hogy a’ gondolatnak egész egységet adjon, hanem felkap egy idegen szót, a’ régi Bölcsék igaz, vagy nem igaz, vagy kétséges értelmű szavát és mondását, ‘s azt maga nyelvébe elegyíti. A’mit hatesztendő korábanis tudott mint ő ugy más is, p.o. Musa, azzal pompát akar csinálni; ugy azokkal az iskolai szokkal is, mellyek gyermek korába az ő élémenetelének jelei; vénebb korában pedig annak bizonyos jele, hogy az ékesen szollásban messze hágott fellyebb mint ekkor; sőt azokat meg kurtittyta, mint az Anglus a’ lova farkát p.o. Pier Heysal[?], Captal ‘s.a.t. Így a’ki a’ Magyar nyelv természeti legközönségesebb törvényt nem tudja, e’ helyett ély, tanully, szeress mellyek cselekvő forma vég betűt kívánnak, szenvedő formával él p.o. Élyél, tanullyál, szeressél. ‘sat ‘sat. Öllelek, szivemből és vagyok

Kedves Barátom
leghivebb alázatos szolgálád
Aranka György

A szabadkőműves, a fontolva haladó politikai gondolkodó, a sokoldalú polihisztor, filozófus és az esztéta arcok kontúrjainak itteni megkonstruálásai reményeim szerint talán gazdagítják Arankáról szóló eddigi ismereteinket, sőt a szerzőt talán hatástörténeti értelemben izgalmasabbá, hovatovább: jelentősebbé avathatják.

1 A kifejezéssel először JANCSÓ Elemérnél találkoztam = *Aranka György levelezése* (Kolozsvár, 1947, 3.).

2 A Székely-cikkre utal JANCSÓ Elemér, *Aranka György élete és munkássága*, Kolozsvár, 1939, 12–13. A Döbrentei-szöveget szintén ő említi egy másik, már idézett könyvében (*Az erdélyi szabadkőművesség kulturális és irodalomtörténeti jelentősége a XVIII. században*, Cluj, 1934, 10.)

3 Lásd ABAFI Lajos, *A szabadkőművesség története Magyarországon*, Bp., 1993, 67.

4 A szebeni tervet hosszan tárgyalja JANCSÓ Elemér, *i. m.*, 9.

5 A páholyvitát Jancsó Elemér könyve említi. Szintén innen tudható, hogy a századforduló két híres kulturális társaságában, a Kéziratkiadóban, és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságban több szabadkőműves is működött. Neveiket Jancsó fel is sorolja. A fel-

sorolás után utal arra, hogy a szebeni levéltár szabadkőműves anyagai a Bruckenthal-múzeumban vannak. További kutatásaim során ide is el szeretnék jutni. (JANCSÓ Elemér, *i. m.*, 10–11.; illetve a nyelvművelő társaság páholybéli elfogadásáról lásd uő, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században*, *i. m.*, 252.)

6 *Aranka György versei*, Ms 357. 24. lap

7 Naláczyról lásd bővebben JANCSÓ Elemér, *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság Iratai*, Bukarest, 1955, 412. A könyv e része utal a Naláczyt tárgyaló többi jelentősebb szakmunkára is.

8 Naláczy bécsi páholytagságát JANCSÓ Elemér, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században* című könyve többször említi, ám az idézett taglistákon egyszer sem szerepel a neve, s

más páholyok résztvevőit megnevezve sem említi meg.

9 KazLev I, 53, 54.

10 Ezt hangsúlyozza JANCÓSÓ Elemér, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században, i. m.*, 169.

11 A Nyelvmívelő Társaság szabadkőműves tagjainak névsorát lásd JANCÓSÓ Elemér, *Az erdélyi szabadkőművesség kulturális és irodalomtörténeti jelentősége a XVIII. században, i. m.*, 10–11. A Draskovich-obszervancia terveit részletesen ismertettem H. BALÁZS Éva nyomán a felvilágosodás korának magyar irodalma és a szabadkőművesség viszonyát vizsgáló PhD-disszertációm második részének második alfejezetében. A dolgozat könyv alakban 2003-ban jelenik meg, az Irodalomtörténeti Füzetek sorozatban.

12 Kitérőként megemlítendő, hogy Kazinczy szintén ebben a levelében szólt az „élethoszabbító orvosságok” és az „ördögűzések” szabadkőművessége ellen, s beszélt a női szabadkőművesség megszervezésének lehetőségéről. Szintúgy itt szólt arról is, hogy a jánosrendi 3 fok (inas, legény, mester) feletti „grádcsokat” nem ismeri el, azokat eltévelyedésnek tekint. Külön érdekes lehet még a levél búcsúformulája: „Élj boldogul, csókollak a háromszor három által s atyafi szeretettel, barátsággal, hősséggel maradok / Orpheus” (kiem. tőlem – J. J.). E szövegrészben a 3×3 kifejezés talán saját *mesterfokúságának* bizonyítása is, hiszen a jánosrendű páholyokban a mester a 3×3 főszimbólum (Biblia, Derékszög, Körző, Bölcsesség, Erő, Szépség, Nyerskő, Kockakő, Rajztábla), a 3×3 mellékszimbólum (Nap, Hold, Főmester, Ragyogó Csillag, Mozaikkő, Szegély, Kalapács, Mérleg, Függőn) és a 3×3 élmény (Tanonc, Legény, Mester, Előkészítés, Vándorlás, Kötelezés, Körző a mellem, bekö-

tött Szem, Világosságadás) szimbólumai szabadkőműves jelentéseinek ismeretére tesz szert. (Ezekről lásd egyrészt disszertációm a szabadkőműves diskurzus tárgyalásánál, másrészt: *Szimbólumok a Budapest Keletén Dolgozó HALADÁS PÁHOLY 1908. január 9-én tartott OKTATÓ MUNKÁJA* [1908, Márkus], illetve BALASSA József, *A szabadkőművesség története III. rész. Mesterfok, Losonc, 1927*, 22–41.)

13 Itt említhető meg, hogy az 1794-ben alakult Diana-vadásztársaság radikálisabb politikai nézeteket vallott, ám közöttük nem volt szabadkőműves (l. erről: JANCÓSÓ Elemér, *Erdélyi jakobinusok*, Kolozsvár, 1947).

14 JANCÓSÓ Elemér, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században, i. m.*, 253.

15 Székely Márton szerint a kilépés 74 éves korában, azaz 1811-ben történt (idézi JANCÓSÓ Elemér, *Aranka György élete és munkássága, i. m.*, 13.).

16 JANCÓSÓ Elemér, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században, i. m.*, 17., 33.

17 *Aranka György apro munkái, i. m.*, 29., 34–35. Érdekességként érdemes kiemelni, hogy a korábban említett kéziratok sorában szerepel e mű manuscryptuma is. Az első lapján az 1801. dec. 2-es dátum szerepel, és egy másik főcím, amely a „Midőn fél lábdom a' Kháron csolnakjábann vagyok: így Elmélkedem”. A dátum és a főcím azonban talán Aranka, talán a cenzor által kihúzásra kerültek, s alattuk *A' Templomról* cím maradt meg. Mindazonáltal az antik szimbolika kiemelt említése még inkább mutatja az ekkor is meglévő eklektikus szemléletet.

18 *Archiva Nationala, Kolozsvár, Aranka gyűjtemény, F 258, 87. csomag, 6–7b.*